

ÉRTEKEZÉSEK  
A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

A I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

VI. KÖTET. III. SZÁM. 1876.

A  
RÓMAIAK SATIRÁJÁRÓL  
ÉS  
SATIRA IRÓIKRÓL.

(Székfoglaló.)

Dr. BARNÁ IGNA CZ.

I. TAGTÓL.

Ára 20 kr.

BUDAPEST, 1877.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

# É R T E K E Z É S E K

## A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

### Első kötet. 1867—1869.

I. Szám. Solon adótörvényéről. Télfy Ivántól. 1867. 14 l.	Ára 10 kr.
II. Szám. Adalékok az attikai törvkönyvhöz. Télfy Ivántól. 1868. 16 l.	10 kr.
III. Szám. A legújabb magyar Szentírásról. Tárkányi J. Bélától. 1868. 30 l.	20 kr.
IV. Szám. A Nibelung-ének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. Szász Károlytól. 1868. 20 l.	10 kr.
V. Szám. Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk feladása Toldy Ferencztől. 1868. 15 l.	10 kr.
VI. Szám. A keleti török nyelvről. Vámbéry Armintól. 1868. 18 l.	10 kr.
VII. Szám. Geleji Katona István főleg mint nyelvész. Imre Sándortól. 1869. 98 l.	30 kr.
VIII. Szám. A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. Bartalus Istvántól. Hangjegyekkel. 1869. 184 l.	60 kr.
IX. Szám. Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen színdarabjai 1550—59.—2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. — 3. Baldi Magyar-Olasz Szótárkája 1583-ból. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szcenzi Molnar Albert 1574—1633). Toldy Ferencztől. 1869. 176 l.	60 kr.
X. Szám. A magyar bővített mondat. Brassai Sámuel től. 1870. 46 l.	20 kr.
XI. Szám. Jelentés a felső-austriai kolostoroknak Magyarországot illető kézirat- és nyomtatványairól. Bartalus Istvántól. 1870. 43 l.	20 kr.

### Második kötet. 1869—1872.

I. Szám. A Konstantinápolyból legújabbban érkezett négy Corvin-codexről. Mátray Gábor l. tagtól. 1870. 16 l.	10 kr.
II. Szám. A tragikai felfogásról. Székfoglaló. Szász Károly r. tagtól. 1870. 32 l.	20 kr.
III. Szám. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. Jannovics Gy. l. tagtól. 1870. 43 l.	20 kr.
IV. Szám. Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. Finaly Herik l. tagtól. 1870. 47 l.	20 kr.
V. Szám. Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. Télfy Iván lev. tagtól. 1870. 23 l.	20 kr.
VI. Szám. Q. Horatius satirái (Ethikai tanulmány). Székfoglaló. Zichy Antal l. tagtól. 1871. 33 l.	20 kr.
VII. Szám. Újabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista. II. Margit kir. hercegnő, mint ethikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szótárkája 1582-ből. Második közlés IV. Egy XVI. századbeli növényzeti névtár XVII. és XVIII. századbeli párhuzamokkal. V. Akadémiai eszme Magyarországon Besenyei előtt) Toldy Ferencz r. tagtól. 1871. 124 l. Ára 40 kr.	
VIII. Szám. A sémi magánhangzókról és megjelölésök módjairól. Gr. Kun Géza lev. tagtól. 1872. 59 l.	Ára 20 kr.
IX. Szám. Magyar szófejtetések. Szilády Áron l. tagtól. 1872. 16 l.	10 kr.
X. Szám. A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. Szénássy Sándor l. tagtól. 1872. 114 l.	30 kr.
XI. Szám. A defterekről. Szilády Áron lev. tagtól. 1872. 23 l.	20 kr.
XII. Szám. Emlékbeszéd Árvay Gergely felett. Szvorényi József lev. tagtól. 1872. 13 l.	10 kr.

### Harmadik kötet. 1872—1873.

I. Szám. Commentator commentatus. Tarlózatok Horatius satiráinak magyarozói után. Brassai Sámuel r. tagtól. 1872. 109 l.	40 kr.
--	--------

A

# RÓMAIAK SATIRÁJÁRÓL

ÉS

## SATIRA IRÓIKRÓL.

(Székfoglaló.)

---

**Dr. BARNA IGNÁCZ.**

L. TAGTÓL.

BUDAPEST, 1876.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALÁBAN  
(Az Akadémia bérházában.)

Budapest, 1877. Nyomatott az Athenaeum r. társ. nyomdájában.

## A rómaiak satirájáról és satirairóikról.

(Olvastatott a m. t. Akadémia 1876. oct. 16-án tartott ülésén.)

Mélyen tisztelt Akadémia!

Midőn értekezésemmel magamat, mint e nagy érdemű testület tagját bemutatni bátorkodom, mélyen érzem, hogy e megtiszteltetés nem csupán eddigi törekvéseimnek érdemföltti jutalma, hanem buzdítás is, a megkezdett érdes pályán tovább haladnom, s e szép kitüntetéssel járó kötelességeknek képességem mértékéig megfelelnem.

Ezen bizodalom hálás viszonzásául van szerencsém Persius és Sulpicia satiráit a magyar muzsák oltárára letenni.

Értekezésem a rómaiak satirájáról és satira-íróikról szól.

### I.

A satira a költészet törzsfájának egy igen jelentékeny ága, melynek tárgya a pezsgő élet az ő ezernyi változékosságával; czélja, a fonákságok, visszaélések és bűnök lealczázása, nevetségessé tétele és ostorozása; szóval, az erkölcsi izlés és közerkölcsiség javítása.

Ezen jelzés szerint jelen tanulmányom a satirának azon megállapított alakjával és jelentőségével foglalkozik, a mint azt a poëtica elfogadta, s közönségcsen mai napig műveltetik; vagyis: egynemű versekben költött kor- és jellem-rajz cselekvény nélkül, feddőzéssel és oktatási iránynyal. A mennyiben tehát legsajátabb feladata egyrészt a bünt a maga póreségében színre állítani, másrészt az ildomra és nemes érzésre buzdítólag hatni: végczélja a büntetés és javítás, mit a költő

a maga egyénisége és a század uralkodó szellemének kórságai szerint mindig gúnyorosan, de majd enyelegve, majd komoly méltósággal teljesít, azonban sohasem olyatén szándékkal, hogy csupán csak a nevető idegekre hasson, mert míg a gyalázatoságok és esztelenségek ellen harczol, a nevetésgeget nem célul, hanem csak eszközül használja fel arra nézve, hogy előadásának több életet és erőt kölcsönözzön általa; az amolyan mulattató humor, mely az erkölcsiséggel mitsem törődik, mint a Petronius Satiriconja, a satira nemes és komoly feladatával nem fér össze, de nem is találunk reá példát egy satiricusnál sem.

A satira e szerint a morál iskolája; forrása pedig az ember-ismeret és a tapasztalás; mert a ki az emberekről oly módon akar szólni, mely ingatag és változékony természetöknek megfelelően, annak, Pythagoras szerint, úgy kell körültekintenie maga körül, mintha egy magas szirtfokon állana, s lelki szemeivel látni mindazt, a mi a földön történik; a ki nek ily bő tapasztalás nem áll rendelkezésére, az csak a levegőbe declamál, s műve nem egyéb meddő erőlködésnél. A samosi bölcsnek valóban nagy igaza volt, mert a tapasztalás az eszméknek legtermékenyebb talaja.

Minthogy a satira a nyilvános étellel és a társadalommal foglalkozik, körén kívül és méltósága alatt áll, személyes bántalmazásokkal, családok vagy magánosok nyugalmaát zavarni, s azokat akár frivolitásból, akár boszúból Archilochus és Hipponax görög költők módjára egész a kétségbe-esésig üldözni; az ilyen *Libellus famosus*okkal, vagy ujabbkori elnevezés szerint pasquillusokkal, a tisztességes satirának nincs semmi köze; azonban, hogy Latium éghajlata ezen tüksék burjánoknak meglehetősen kedvezett, eléggé kitűnik a kiirtásukra tett törvényes intézkedésekből. Octavianus Augustus szerzőiket tűzhalállal büntette.

Látjuk ezekből, hogy a satira komoly és nemes irányával nem fér össze semmi aljasság és semmi méltatlankodás; igaz ugyan, hogy a mennyiben a társadalmi élet betegségeinek orvoslását ismeri missiója jogosult tisztjének, irgalmat nem smter, de csak oly értelemben, mint mikor az emberséges

lelkü orvos izzó vasát életmentő szándékkal az elfajult sebekbe sűti; s épen ebben rejlik a satirának valódi szelleme.

A mondottak után természetesnek fogjuk találni, hogy a satirikus az erények magasztalásával nem igen foglalkozik, mert habár a szépben, jó- és igazban, mint szigorú erkölcs-bíró gyönyörét találja: a hazafiúi és polgári erények megörökítő rajzait s a magasztos jellemek kidomborítását Clió fényes lapjainak hagyja fönny, maga pedig csak helylyel-közzel lelkesül dicsőítésökre, s akkor is csak azon okból, hogy annál érzékenyebben sujthasson; talpra-estetten mondá Imrey a magyar Juvenalis ismertetésében, hogy a satira nem erényekből él.

## II.

A satira eredetének vizsgálásában messze kell a kifejlett latin irodalom korszakától az ó-korba visszapillantánunk.

Róma építésének első századaiban a durva köznép az olyan népies költeményeket nevezte el *saturáknak*, melyeket aratás utáni, vagy más efféle ünnepélyekre szerzett és dalolt kedélyes szórakozásul.

Ezen saturák Fescennia városától Hetruriában, a honnan kölcsönöztettek, *Fescenninus* verseknek is neveztek; mivel-hogy pedig a népnek nagyon tetszettek, mindnagyobb elterjedést nyertek, s elvégre odáig fejlődtek, hogy tréfák helyett tárgyaikat helyhez és személyekhez kötvén, a későbbi meghatározott jelentőségű satirának egészen megfelelni látszottak.

Azonban a mi a negyedik századig csupán ártatlan kedvtöltés volt, annyira átcsapott a szabadosságba, s annyira neki-rontott mindennek, a mi tisztességes, Horácz szerint is:

. . . . . Saevus apertam

In rabiem coepit verti iocus . . .

hogy a rómaiak első irott törvényeikben: *Leges XII. Tab.* 302-ben a v. é. u. ezen rakonczátlanságot a legszigorubban korlátozni szükségesnek találták.

Nagyon valószínű, hogy Lucilius ezen *Fescenninus*, vagy *Saturnius* versektől vette át *compositiói*hoz a *Satura* elnevezést, mit aztán hasonnemű műveikhez a többi költők is elfogadtak.

Azon satirák, melyek jóval későbbben a nép mulattatására divatba jöttek, már egészen más természetűek voltak, s elem- és szerkezetre nézve inkább kezdetleges drámai kísérleteknek tekinthetők.

Az efféle zilált, táncz és fuvola-szó által kísért, színi jeleneteket *Livius Andronicus* (Kr. e. 272—207) kezdé szabályosabb alakba önteni, vagyis: mesét és cselekvényt adván hozzá dramatizálni; így keletkeztek az *Atelláni* színművek, Atella városáról neveztetve, honnan eredetüket nyerték, melyek bohózos utójátékok voltak, *Exodia*, s a szomorú játékok után a vidor kedélyü latin népfaj felderítésére adtak elő, s még Nero és Galba idején túl is föntartották magukat; tanúnk reá Juvenal, a vidék romlatlan erkölcsü népéről szólván:

Ünnepi napjaikon lombsátor alatt gyepi szinkört  
Alkotnak, s valamely ismert ödonszerű tréfát  
Vesznek elő, melyben ha kilép halványan a száját  
Tátogató alakos, ri a gyerek anyja ölében

III. Sat. 208. s köv. v.

Liv. Andronicussal csaknem egyidejűleg lépett föl *Ennius* (240—169) ki epikai költeményein kívül irt satirákat is, de ezen nemű szerzeményeiből hiányzik a cselekvény, s nem egyebek költői elbeszéléseknél didaktikai jelleggel, csupán olvasásra szánva, melyek eltekintve a vegyes méretű schemáktól, a horatiusi satiráktól mit se különböznek.

Önkint értetődik, hogy Ennius daczára lángelméjének, mint első úttörő a nyelv bárdolatlanságánál fogva valami bevégzett remeket nem alkothatott, de mégis övé a főérdem, hogy a latin költészetnek, különösen pedig a satirának, alapját sikerrel megvetette, s noha írásbeli modora nyers és kevéssé *aestheticus* volt:

Ennius ingenio maximus, arte rudis  
mint Ovidius mondja, mégis századának legkitünőbb költői mellé állítottott, és művei még Augustus idejében is az iskolákban tan-tárgyul szolgáltak. Megemlitendő még, hogy a latin Calliope az ő ajkai által szólalt meg először hexameterben. Meghalt 71 éves korában.



## III.

A latin költészet hajnalának szép fényétől megvilágított láthatáron feltűnt elvégre *Lucilius* (148—103), ki érdemes elődeitől már képzetesebb irodalmi nyelvet és csaknem kész prosodiát örökölt.

Lucilius a lovagrendhez tartozott; nagy elméjén és a tudományokban való alapos képzettségén kívül igen éles észlelő tehetséggel bírt; korának politikai, társaséleti és irodalmi állapotát tökéletesen ismerte, s mint független szabad gondolkozású férfi, kimélet nélkül röpitgette a gúny nyilait azok vétkei és ferdeségei ellen; különösen pedig kijutott a fő neméseknek erkölcsaik lazulása és *graecomaniájuk* miatt.

Lucilius nagyon termékeny költő volt. Satiráinak harmincz könyvéből csak töredékek maradtak fenn, s így mi közvetlenül műveinek értéke felől nem ítélhetünk, de a legilletékesebb kútfők szerint, igen jeleseknek s a nemzet geniusának teljes mértékben megfelelőeknek kellett lenniök; mert csak ez magyarázhatja meg azt a nagy kedveltséget és népszerűséget, hogy a nyelv kipallérozásának legfényesebb korszakán túl is, mikor már alig voltak egyébnek tekinthetők kegyeletre méltó tisztos ódonágoknál, Quintilian bizonyosága szerint sokaktól minden más satirikuséinál többre becsültettek. Cicero is kellő méltánylással szólt felőlük. Csak a fiatal Horatiust, mint kezdő költőt, látszott ez a nagy Lucilius-cultus nem kevéssé boszantani, minek I. k. 4. satirájában, melyet 27 éves korában írt, ad kelleténél élesebb kifejezést. Először is mint Cratinus, Eupolis és Aristophanes, gúnyoros görög költők, utánzóját insinuálja, s így eredetiségét vonja kétségbe:

Hinc omnis pendet Lucilius, hosce secutus,

holott utánzással oly fényes sikert és általános hatást elérhet vala, hacsak minden ízében és porczában latin eredetiség nem lett volna; aztán *lutulentusnak*, *garrulusnak* és *pigernek* nevezi; de észrevévén a kellemetlen hatást, melyet ildomtalan kritikája a közérzületre gyakorolt, három évvel későbbben megfordítja a stylust, és magát túlszerényen nála

csekélyebbnek, mondván ezen gyönyörű szavakkal engeszteli árnyait:

Inventore minor, neque ego illi detrahere ausim  
Haerentem capiti multa cum laude coronam :

L. I. Sat. 10. v. 48.

és méltán; mert ha Lucilius nincs, aligha írta volna meg Horatius is 25 éves korában első satiráját, melynek kezdete »Ambubajarum.«

Persius is tisztelettel emlékezik meg felőle, kiemelve hatalmas stylusát és bátorságát:

Bezzeg Lucilius kénynyén vagdalta a várost,  
S Lupust és Muciust szétmarczangolta fogával.

I. Sat. 114. v.

Juvenalis pedig egész lelkesedéssel szól a nagy mesterről, kivel ugy látszik egy — és pedig a legjobb — agyagból gyúrta őt Titán, s kinek példáját követni igéri:

Ám ha Lucil dühtől lobogó pallossal előtör:  
Arcza a bünösnek kipírúl, szive láztul evődik,  
S lelkét a titkos csínyek gyötrelmei marják;  
Innen a köny s a harag!

I. Sat. 165 s köv. v.

Ily tanúk után nem lehet kétkednünk műveinek jelenségében és eredetiségében; a mennyiben pedig ő adott legnagyobb lendületet a satirának, ő jelölte ki tartalmát és irányát, ha nem mondható is a satira feltalálójának, mely dics Enniust illeti, de igenis a költészet ezen neme felavatójának a többiek rangsorába; s míg Róma irodalma minden egyébben görög minták után képződött és tökéletesbült, méltán állíthatta Quintilianus is: *Satira quidem tota nostra est, in qua primus insignem laudem adeptus est Lucilius.* Meghalt 45 éves korában.

Ezen korszaknak Andronicus-, Ennius- és Luciliuson kívül nevezetesebb költői voltak még: Naeivius, Pacuvius, Plautus és Terentius.

## IV.

Oct. Augustus koráig a satirának nem akadt képvi selője. Ezen hosszú idő alatt, a kik komoly gúnyoros műveket irtak, csupán prózával vegyes költeményeket adtak, átszöve bölcsészeti velős mondatokkal. Különösen kitűnt ezek között *Terentius Varro* (116—27) korának egyik legműveltebb férfja, ki a satirának ezen második faját Menippusról, egy cynicus bölcserről, *Menippea*-satirának nevezte, róla meg *Varroniánának* neveztetett.

Csak hatvanhárom év multán lépett fel *Horatius* (65—8) első kísérletével; ki is gúnyoros hajlamánál fogva különös kedvét találván a költészet ezen nemében, fiatalkori vénáját 25-dik életévétől a 36-ig csaknem kizárólag a satirába s az ezekkel rokon *Epodusok*ba öntötte. Az előbbieket *Sermók*-nak is nevezte, miáltal azoknak természetes könnyed folyását akarta jelezni, mellőztével a költői cziczomának és pathosnak; azonban, ha a hangra nézve a későbbi satirikusok e törvényt kötelezőnek nem is tartották, de az általa megállapított különböző formákat másithatlan minták gyanánt tekintették, u. m. az elsőt, ha a költő egymaga beszél; a másodikat, mikor a költő egy másikkal dialogizál, és a harmadikat, mikor a költő egészen félre vonul és másokat léptet fel.

A tudósok birálati műveiben Horác satiráit és epistoláit megkülönböztetés nélkül egy rovatban látjuk tárgyaltatni; ez az összefoglalás azonban aligha alapos és jogosult, mert közelebről vizsgálva, a compositió azonosságán és a közös vers-nemen kívül semmi sem szól mellette. Az epistolák ugyanis a költő kései korából valók, azon korból, mikor a tréfas és gúnyos megrovásokkal régen felhagyott, és csillapodott vérrel egészen a bölcsészethez fordult; s valóban azt találjuk, hogy ezen magasztos levelek nem egyebek ékes színezetű elmés lapoknál, erkölcsi buzdításaival egy részvétteljes gyöngéd kebelnek, s tanácsaival egy bölcsnek, telve kifogástalan irány-elvekkel az élet útjainak helyes felismerésére, és a lélek nyugalmaának megóvására; hol van tehát mindezekben a gúny és a megrovás, a mi a satirának lüktető ere? De nem is joga-

sult, mert maga Horác is megkülönbözteti a kettőt egymástól; leveleit ugyanis szükségszerűleg mindig valakihez intézi, míg a satirikus ebbeli jogán kívül szólhat akárkihez, az egész világhoz.

A Horác-irodalom tere nálunk nem mondható parlagnak; szép és terjedelmes méltatását birjuk újabb időben ezen nagy műveltségű és mély érzésű remek-írónak *Szász Károlytól* az 1862-ki »Budapesti Szemlé«-ben, *Székcács Józseftől* számos ódájának fordítását, *Zichy Antaltól* a satirákét s azok fölötti etnikai tanulmányát, *Czuczortól* és *Fábián Gábertól* a Pisókhoz intézett epistolát, *Brassai Símuelettől* pedig a commentátorok által helytelenül fejtegetett satira-helyek megvilágosítását; s így nekem rövid ismertetésemhez nem maradt egyéb tisztemül, mint satirikai jelleméről és irodalmi egyéniségéről megemlékeznem.

Az elsőre nézve ő maga ad legjobb felvilágosítást, midőn így szól:

Ridiculum acri

Fortius et melius magnas plerumque secat res

L. I. Sat. 10. v. 14.

mint ezen verséből látjuk, ő a nevetségéstől feltételezte a legtöbb sikert, arra törekedett minden egyéb fölött, s valóban oly szellemes mulattató volt, kit vidámsága soha el nem hagyott, és oly erkölcs-tanár, ki nem tekintett semmit egészen jónak, és semmit egészen rosznak. Ezen világ-nézetének tulajdonítandó, hogy az emberek gyarlóságai iránt oly igen türelmes volt; csoda-e, ha ennyi kedélyesség, ily mindent megbocsátó szeretet, s mindent szerető jóság Lucilius fanyarsága és pallosa helyett szelidebb eszközökhöz nyúlt, s ha büntetett, úgy sujtott, hogy ne fájjon. Szépen rajzolja ezen kíméletes modorát Persius:

Flaccus, az ármányos, csak enyelg, s belópodzva a szivbe,

A nevetők minden bűneit feltárja szeliden,

Érti nagyon, mint kell orránál fogni a népet.

I. Sat. 116 s köv. v.

Az ily modor bizonyára mély lélektani ismeretet s igen nagy ügyességet kíván, különben csak torzít, s maga a satirikus

válík nevetségessé. Horácz mind e két kellékkal *per excellentiam* rendelkezett, s általok érdemelte ki Quintilianusnak ama feltétlen magasztalását: *Ad notandos hominum mores praecipuus*.

Alig szenved kétséget, hogy a mennyire javítani, legalább is annyira kívánt mulattatni és tetszeni; csakis ezen hatás kedvéért, s tán még gúnyjai csipősségének enyhítéséért tehette, hogy magát is pelengérré állítsa; mit, ha rendesebb volt élete, mint a minőnek hirdette, kár volt tennie, és magát rágalmaznia, ha pedig nem, ugy a valódi morálnak nem tett vele szolgálatot.

A hirneves *Rousseauról* is tudjuk, hogy hasonló módon vallotta be magát, de mit nyert ezen cynismusa által? megváltotta-e magát a közvélemény előtt? Épen nem. Az emberi ítélet szigoruabban veszi az egyszerű gyarlóságokat is, ha azok közhírűekké váltak, mint a legnagyobb ocsmányságokat, melyeket csak gyanít, de e függönyök homálya fed.

Horácz előadása satiráiban egyszerűen társalgó, de nem minden ékes-szólás és költői dísz nélkül; néha komoly, a leggyakrabban enyelgő és csipős; gondolatainak menete elég gyors; a kifejezésben szabatos; tárgya fölött teljesen uralkodik, s fölismerhetni benne mindenütt a síma udvarias embert, ki a legszebb dolgokat is ugy mondja el, mint mások a legközönsegesebbet a nélkül, hogy szépségük csorbát szenvedne; ezen mesteri előadása s nyelvezetének eredeti tisztasága által a satirát a mű-tökély legmagasb fokára emelte.

Ezen korszak remek-költői voltak: Lucretius, Publius Syrus, Ter. Varro, Catullus, Propertius, Tibullus, Virgilius és Ovidius. Plotius, Pollio és Varius művei mind elvesztek.

## V.

Horácz idejétől egy század három-negyedén keresztül ismét elnémult a satira. Igaz, hogy ő kimerített minden lehetőséget, a mi az ő korabelieit érdekelhette és a mihez veszedelem nélkül hozzá nyúlhatott, de ez nem lett volna oka az elnémulásnak, mert az inaugurált katonai zsarnoksággal egyenlő

gyors lépést tartott az erkölcsök romlottságának is minden neme, s így a satirikus nem lett volna híjával se a nevetségesnek, se a botrányosnak, de *alia Tiberio morum via!* mondá Tacitus.

Tiberius, ez a mogorva fejedelem, noha a latin irodalom arany-világában született, s nyerte leggondosabb neveltetését, nem lévén barátja a költészetnek, sem egyébnek, a mi emberi: szilaj természeténél fogva nem gondolt másra, mint vérrel és vassal végrehajtani azt, mit a politikus Augustus kezdetben a proscriptiókkal, később humanizmussal sikeresen megkezdett, u. m. Rómának rabigába hajtását. Utódai hozzá hasonlók, több tekintetben még veszettebbek voltak. Így történt, hogy két élet-tartamon át a műveltség tetőpontján álló Rómából a költészet csaknem egészen száműzetett.

Azon két irodalmi nevezetes korszak között, melyeket arany- és ezüst-időnek nevezünk, az egy *Phaedrus* nyulik be mélyebben a hosszú időközbe, ő sem annyira productivitásával, mert keveset írt, és hamar ellhalgatott, mint inkább hosszú életével; egyedül ő volt az, kit ezen kétségbe-ejtő időkben élénk szelleme nem hagyott nyugodni.

Phaedrusnál kissé meg kell állapodnunk; ez a jellemes és bátor férfi méltó arra, hogy hosszú élete néhány mozzanata s irodalmi működésére egy tekintetet vessünk, s ezt megtehetjük a nélkül, hogy felvett tárgyunk kerékvágásából kiköckennénk.

Phaedrus macedoniai születésű volt; mint hadi rabszolga került Augustus udvarába, ki által szép szellemi tehetségéért szabadlá tétetett. Kegyes urát jóval túlélte, s Claudius alatt hunyt el.

Phaedrus habár rabszolga volt, nem volt szolgai lélek; hízalgést nem ismert, és szabadelvűségével a legnagyobb veszélyeknek tette ki magát. Az idők Tiberius alatt nem voltak arra való, hogy a költő, kinek epéjét a bosszúság duzzasztotta, nyílt satirában adhatta volna ki mérgét, a rejtett gúnyhoz kellett tehát fordulnia, és a morált *aesopi* mesékben, vagyis képes satirában példálózva hirdetni. Maga Horác is, a nagy mester, nem volt-e helyyel-közzel *apologista*?

Azonban alighogy a lelkes költő haragos Múzsáját kisé szabadabban megszólaltatta, a nép azonnal megértette a finom célzásokat, nevetett és ujjal mutatott a hatalmasokra, a kiknek szólt az irás. A bőszejanus, Tiberius kegyence, dúlt-fúlt haragjában, s Phaedrus nagy szerencséről szólhatott, hogy csipős nyelve örökre el nem némítatott. Miket szenvedett az üldözött költő, nem tudjuk, de lehetlen a legmélyebb részvét és rokonszeny nélkül nem olvasnunk keserű panaszeit:

Ego pro illius (Aesopi) semita feci viam,  
In calamitatem quaedam deligens meam

Prolog. I. III.

Palam mutire plebeio piaculum est!

Epilog. ibid.

A mi stylusát illeti, az kellem, tömörség, átlátszóság és tisztaság tekintetében egyiránt kitünő.

Egész Nero koráig tehát Rómának nem volt se költészet, se költője; maga Phaedrus is tulajdonképen az augustusi szép korszak gyermeke volt, abban nyerte kiképeztetését, és kezdette irodalmi pályáját; de ha Tiberius- vagy Caligula-kori írónak vennők is, a szakma, melyben alkotott, nem volt oly nagyszerű, mely azt a szertelen irt, mely Horác és Persius között támadott, s melyhez hasonlót az egész világ irodalma nem mutat, betölthette volna. Itt önkénytelen az a kérdés támad, mi lehetett e csodadolognak az oka? Aligha egyéb, mint a caesari uralom brutalitása, mely a megfélemlített népből minden nemesebb szenvedélyt elfojtott.

Igy indult a latin irodalom hanyatlásnak, melyből aranykori színvonalára többé fel sem emelkedett. Mit is lehetett várni egy Caligulától, ki öldöklési dühében nem kevesebbet kívánt, mint hogy az egész római népnek egy csapással a fejét leüthetné? ki kedvencz paripáját consuli méltóságra emelte, Homér, Virgil és Titus Livius műveit pedig megsemmisíttetni rendelte? Mit Claudiusától, ettől a vérrel beitatott lomha sár-tömegetől, kinek udvara Messalina és Agrippina fertelmeitől lön undokítva? kinek 13 évi uralkodása alatt, tudtával vagy tudtán kívül, 35 senator és 300 lovag vesztette ártatlanul életét?

ki alatt a birodalom sorsa két hitvány szabadostól függött, de a kiknek arany szobrait még a legelőkelőbbek is házi isteneik közé helyezték? Igen; ezen gyászos időkben utolsó szikrája is kialudt nemcsak a szellemnek, hanem az erkölcsi méltóságnak is.

## VI.

Nero uralkodása kezdetén vonultak be a műzsák ismét Latiumba. Ez a fejedelem igen jó nevelésben részesült. Burrhus, a Praetorianusok parancsnoka, és Seneca, a bölcs, nem mulasztottak el semmit, hogy a gondjaikra bizott ifjunak szívét és szellemét magas hivatásához méltólag kiképezzék; de mindhiába, mert aljas hajlamai csúffá tették a jövőjébe vetett reményeket. Ez a lelketlen és hígvelejű kéjencz nemcsak nagy művésznek, hanem jeles költőnek is képzelvén magát, példája és pártolása által új lendületet adott a költészetnek. Tengerinyi műveinek még címét sem tartották érdemesnek az utókor számára feljegyezni; a többek között egy satirát is irt bizonyos Quintianus ellen, melyben elasszonyosodottnak és elpuhultnak gúnyolván őt, épen azon oldalról rójja meg, mely gyalázatoságot ő maga a legkirívóbban gyakorolt, ennek egy oly kebellázító adatát olvassuk Tacitusban (Ann. XIII. §. 17.) melyre még gondolni is iszonyú; mit mondjunk arra, hogy Görögországban Sporus nevű szép heréltjével ünnepélyesen összekelt? Más alkalommal pedig menyasszonyi fátyolt öltvén, Pythagoras nevű kegyenczével nyilvánosan összeadatta magát, s mint Tacitus mondja: *cuncta spectata, quae etiam in foemina nox operit* (Ann. XV. §. 37.)

Távol legyen tőlem, mintha ezen undorító szörnyetegségeket a természet ellen curiosumképen akarnám felhozni, vagy meggondolatlan frivolitásból emlegetni; ezek szorosan felvett tárgyamhoz tartoznak, mert csak így ítélhetjük meg hogy a fejedelem példája után mily büzhödt fertője volt Róma a bűnök legundokabb nemeinek? csak így érthetjük meg az újabb satirikusoknak ama szertelen felháborodását, mely Horác szelid hangját mellőzve, zúg mint az orkán, és enyelgő csipkedések helyett szíjjat hasít a gerinczről.



Ezen satirikusok elseje *Aulus Persius Flaccus*. Született Kr. u. 34-ben Volaterraeben, Hetruria városában, a lovagrendből. Fényes családjá a birodalom legelőkelőbbjeivel állott rokonságban; tanulmányait otthon kezdette, de 12 éves korában Rómába adatott, hogy *Remmius Palaemon* nyelvbuvár és improvisator költő alatt a költészetben, *Virginus Flaccus* alatt pedig a szónoklatban képezze élénk és fogékony elméjét. Ezen osztályokat kitünő sikerrel végezvén, 16-ik évében *Annaeus Cornutus* stoicus bölcshöz, a század egyik legerényesb emberének, előadásait ment hallgatni, ki is a szerény és szorgalmas ifjút részint mohó tudomány-szomja, részint szűzies tiszta erkölcesi miatt annyira megkedvelte, hogy a tanár és tanítvány közötti viszony nem sokára a legbensőbb barátsággá fejlődött. Pályatársai között leginkább *Lucanushoz* vonzotta rokonszenve, ki viszont benne a költőt oly nagyra tartotta, hogy nyilvános felolvasásai alkalmával meg nem tartóztathatta magát elragadtatásának hangos felkiáltásokban kifejezést adni. Szeretett lívei közé tartozott még *Caesius Bassus* lyrai költő is, ki Quintilianus ítélete szerint egyedül volt méltó Horác mellett helyet foglalni, de midőn a Vezuv először kitért, a szerencsétlen költőt műveivel együtt eltemette. Persius mind a két lelki barátjának örök emléket emelt műveiben; Cornutusnak az ötödik satirájában, Bassusnak pedig a hatodikban, hol egyszersmind nemes barátjának Múzsájával is megismertet bennünket:

Bészoritott-e a zord tél már a sabinumi tűzhöz?  
 Peng-e a húr, Bassus, szigorú érc-tollad alatt már?  
 Bűvös mestere a mohosult kor dolgainak, Te,  
 Ki a latin czitarán oly férfias énekeket zengsz,  
 S majd üde tréfáit pattogtatod ifju hevednek,  
 Majd jeles ősinkről komolyan dalol ihletes ajkad.

Később, már mint férfi, megismerkedett Senecával is, de szellemétől idegenkedett. A dicső *Poetus Thraxea*, kiben Nero, Tacitus szerint, magát az erényt akarta megsemmisíteni, költőnk egész életén át a legszívesb hajlandósággal viseltett iránta.

Persius test-alkatára gyenge, de külsejére igen deli férfi

volt; lelkületére nemes, hív barát, jó gyermek, jó testvér s egész ős-római typus, ki a *Stóá* szigorú elveit nemcsak hirdette, hanem mérsékletes és erényes élete által példásan is követte. Igen magába-vonultan élt; korának veszett szellemétől undorral fordult el, minnek az lett a következménye, hogy keserőséggel eltelt kedélye műveibe egészen átszarmazott, de az is, hogy az emberek szenvedélyeit s az érdekek ezernyi harczeit észlelni elmulasztván, szellemdús satiráiból a korrajz, kivéve a verselők manijára s a Neróra tett célzásokat, teljesen hiányzik.

Meghalt 28 éves korában, gyomorbetegségben.

Válogatott művekből álló szép könyvtárát végrendeletében Cornutusnak hagyta s azonkívül tetemes összeg pénzt; Cornutus a könyveket elfogadta, de a pénzt a családnak engedte. Persius halálával emlékezzünk meg a derék stoicus bölcsnek is szomorú végéről.

Nerónak az a bogara támadt, hogy Róma történelmét kezdettől jelen koráig versekben megírja. Mielőtt hozzá fogott volna, összehívatta a palota titkos tanácsosait, megtudni tőlök, hogy hány kötetre fogna terjedni a vaskos mű? Meghívott Cornutus is, kinek bölcs véleményébe nagy súlyt helyeztek, »ki fog tenni négyszáz kötetet« mondák a hízelgők »Négyszáz kötet!« felkiált Cornutus »de nem lesz, a ki olvassa«. »Hogyis ne?« viszonzá a tanácsosok egyike, »hiszen a te nagyra-becsült Chrysippusod kétszer annyit irt!« »Igen« felelé Cornutus »de Chrysippus könyvei hasznosak az emberiségnek«. A munka elmaradt, de a szegény stocius számkivetésbe vándorolt.

Persius ritkán és lassan irt; műveiből csak hat satirát birunk, a többi, fiatalkori kísérleteit Cornutus tanácsára édes anyja a tűznek áldozta. Tanulságos példa ez arra nézve, hogy elhunyt jeles írónak itt-ott elszórt zsenyéit ne tarlózzuk össze, melyeket, ha élnének, vagy újra átdolgoznának, vagy műveik sorából kiküszöbölnének; példa reá Cicero is, mint Quintilianban olvassuk: *M. Tullius non dubitavit aliquos jam editos libros ipse damnare*. Az elégetett művek között volt egy különösen, melyről a tudósok egészen ellentétesen vélekednek. A költemény *Arriára*, Caccina Poetus nejére volt írva. Tarteron

Moréti és mások a költeményt sértő satirának tartották, de ha tudjuk, hogy Thrasea, Persius nagy tekintélyű és szíves rokona, Caecinának veje volt, s neje, Arria, ama dicső római matronának volt hasonnevű leánya, ki előbb magát döfte keresztül, mielőtt imádott férje Claudius parancsából magát megölte volna, s kinek méltóságos lelki nagyságát *Martial* Múzsája is ezen cyprus-lombbal tisztelte meg:

A mikor átnyujtá a szűzies Arria törét

Poetusnak, melyről vére szivárga alá :

»A seb, melyet üték, hidd el, nem fáj nekem, így szólt

Az fáj, mit magadon, Poetusom, ütni te fogsz.«

I. K. 13. Ep.

ha, mondom, ezen körülményeket összevetjük, s hozzáveszszük még a Stoának Persius által vallott magasztos tan-elveit melyek közül a legsarkalatosabbak egyike volt : a haláltól nem félni, ugy nem szenvedhet kétséget, hogy a költemény inkább *Elogium* volt, mintsem satira, s hogy nem gúnyorossága, hanem gyengesége miatt a költő reputációja tekintetéből égettett el.

## VII.

Persius anyja a kiszemelt hat satira kiadására Cornustust kérte föl, de ő, miután azokat átvizsgálta, s némely, Nero ellen intézett, erősb czéltásokat okos elővigyázatból megmástitott volna, a kiadást C. Bassusra bizta, ki is a felhívásnak a legszivesebb készséggel engedett.

Alig hogy a munka megjelent, a közönség tépte-törte magát érette, Svetonius bizonyossága szerint »*Editum librum continuo homines mirari et diripere coeperunt.*« Tán soha könyv nagyobb sensatiót nem keltett, mint e füzetke, mely hetven év után, az újabb irodalmi korszak tavaszán, mint első fecske jelent meg.

És ez nem volt valami mondva csinált tetszés, hanem őszinte és általános, melynél szebbet egy költő sem kívánhat magának. Éppen nem túlzott tehát Quintilián ezen magasztaló szavaival : *Multum et verae gloriae quamvis uno libro Persius meruit.*

Quintilianon kívül megemlékezik még Martial is költőnkéről egyik epigrammjában, mely így szól:

Aulus kis könyvét többször említi a szép hir,  
Mint a csekély Marsus vastag Amazonisát.

IV. K. 29. Ep. 7.

de ugyan ki volt ez a csekély Marsus, a kinek rovására Persius Martiáltól egy borostyán-levelkét kapott, mert valljuk meg, hogy ez a feltételes dicséret kissé nagyon is sovány. Marsus egy divatköltő volt, ki Domitiánál nagy kegyben állott, s jótéteményeiben busásabban részesült, mint a szegény Martiál, ki okvetlenül több volt nála; azonban, nehogy a Caesar izlésének derogáljon, egy másik epigrammjában, melyet Crispinushoz, a silány kegyenczhez intézett, megtisztelő hangon szól róla, s Catulussal egy rangba sorozza:

Úgy mosolyogjon rád, Crispinus, az Ég kegye mindig,

A mint Róma szeret s földed, Egyptom, imád!

Majd ha az Udvarnál versünk is sorra kerülend,

Mert Caesar füle is kedvesen élvezi azt:

Mint őszinte ítész légy így méltánylani bátor

»Fénykorod ily remeket, Caesar, alig szüle még.

Nem jelesebb Marsus, nem tudós nála Catullus.«

Igy te; — a többit az ő égi kegyére bízom.

VII. K. 99. Ep.

És másutt:

Kérded, Virgilius lennék-e, ha úri kegyével

Fedne Mecén? Ha nem is Maro, de Marsus igen!

VIII. K. 56. Ep. 24.

a föntebbi epigrammnak tehát csak irigység és méltó boszúság volt a forrása, nem pedig hódolat Persius műzsája iránt; mind a mellett kitetszik belőle, hogy költőnk satirái Domitian idejében is érdemlett becsben tartattak.

Egészen véve ezen satirákat, azt találjuk, hogy azokból egy *asceticus* bölcs szól, kinek szemei folyton az élet fő céljára u. m. az erényen és józan mérsékleten nyugvó boldogságra vannak függesztve, s az eltévedetteket, hol korholva, hol oktatta sectája dogmáinak igyekszik meghódítani; de ezen dicséretes tör ekvés mellett sajnálattal kell nekülöznünk

bennök az erkölcsök részletezését, az allusiókat, a történelmi, neveket s a kéjben fetregő világváros rút üzelmait, mik a költészet ezen nemének clevenséget és nemzeti jellemet kölcsönöznek.

Persius ezen hiányok miatt úgy a régibb, mint az újabb tudósok közül többektől kiméletlenül lerántatott, és irányának feszélyes sajátsága miatt a latinok Lycophronjának nevezte-tett; azonban mondjanak akármit ócsárlói, az oly költő, kit kortársai — bizonyára a legilletékesebb bírák — jónak talál-tak, megértettek és gyönyörrel olvastak, kell, hogy jó legyen az utókor előtt is. Igaz, hogy mélysége- és tömörségénél fogva egyes helyei homályosak, de csak addig, míg kellőleg át nem tanulmányoztuk, de többé vagy kevésbé fönn forog ez a nehézség valamennyi classicusra nézve, s ha akarjuk a cson-tár magvát élvezni, szükséges, hogy törjük fel a héját.

Persius satirikai jelleme a borús komolyság; kifolyása ez az epés vérmérsékletnek, mely rendesen nagy ingerlékeny-séggel párosul; innen magyarázandó ki indulatos hangjának csipős keserősége; észrevehető ugyan rajta, hogy nem idegen-kednék a tréfás gúny fegyverétől sem, de nem lévén hümora hozzá, nem találja el a kollő mértéket, s trivialitásba esik.

Költőnk akkor legnagyobb, mikor szép lelkét a magasb emberi méltóság gondolata foglalkodtatja, s vagy fest, mint egy Apelles, vagy a Porticus szigorú elveit hirdetve, a bűn utálatára és az erények gyakorlatára buzdit; íme egy fensé-ges tiráda a lelkiismeret furdalásáról :

Magne pater Divum! saevos punire tyrannos  
 Haud alia ratione velis, cum dira libido  
 Moverit ingenium, ferventi tincta veneno :  
 Virtutem videant, intabescantque relicta!  
 Anne magis Siculi gemuerunt aera juveni,  
 Et magis auratis pendens laquearibus ensis  
 Purpureas subter cervices terruit: »Imus,  
 Imus praecipites« quam si sibi dicat et intus  
 Palleat infelix, quod proxima nesciat uxor?

Égiek atyja! ne sujtsd másként Te a zsarnoki vad kénynt,  
 A mikor ádázul zaklatja szilaj heve, s izzó

Tajtékban forrong a dühtől mérges epéje :  
 Láss a rényt, s vázzá sorvadjon az elhanyagoltért !  
 Volt-e keservesb a Siculus tüzes ércz-bika hangja,  
 Volt-e a kard, mely arany-kárpitról függe alá, s a  
 Bibor-övezte nyakat fenyegette iszonynyal ijesztőbb,  
 Mint ha magát vádolnia kell gonosz öntudatában :  
 »Végünk, végünk van !« s úgy marczangolja a titkos  
 Gyötrődés, hogy még vele fekvő nője se tudja ?

III. Sat. 35 s köv. v.

És egy másik a polgári és hazafíti kötelességekről :

Discite, o miseri, et causas cognoscite rerum  
 Quid sumus, aut quidnam victuri gignimur ; ordo  
 Quis datus, aut metae qua mollis flexus, et unde ;  
 Quis modus argento ; quid fas optare ; quid asper  
 Utile nummus habet ; patriae carisque propingvis  
 Quantum elargiri deceat, quem te Deus esse  
 Jussit, et humana qua parte locatus es in re.

Ember, okulj, s vizsgálj mindent végső eleméig,  
 Hogy mi vagy, és miért élsz ; hogyan intézd pályafutásod' ;  
 Ismerd ösvényed hajlásit ügyelve a célra :  
 Tudd, mit ohajts ; meddig terjedhet szomszja a kincsnek,  
 És miben áll nehezen szerzett pénzednek a haszna ;  
 El ne feledd, a mivel szeretett honod és rokonidnak  
 Illó áldoznod ; mért hívott létre az isten,  
 S hol jelölé ki helyed' hasznára az emberi nemnek.

III. Sat. 66. s köv. v.

Szólhatott-e maga *divus Plato* szebben ? vagy bármelyik remek auctor tisztábban és emelkedettebben ?

Ha Enniust a feltalálás érdeme, Luciliust és Horatiust a további kiképzés dicsősége illeti, ugy Persiustól sem lehet megtagadnunk azon elismerést, hogy a Horatius által megszabott törvényt :

Denique sit quodvis simplex duntaxat et unum,  
 ő érvényesítette a satirában, mert ő hozta be először az egységet a felvett tárgy kidolgozásában, mit is utána mai napig

minden satirairó híven megtartott; ugyanazért: méltán nevezhető a satira reformátorának.

Nem kis dicsőségére szolgál végre költőnknek az is, hogy Franciaország nagy nevű satirikusa *Boileau*, őt nemcsak utánzásra méltónak tartotta, hanem hálásan mesterének is elismerte.

### VIII.

Ezen időben kezdődik a költészet maniája, mely mint egy feltartóztatott özön, most rohanó árral omolt elő. Persius egész első satirája ezen düh ellen van intézve. Petronius, Martial és Juvenal szintén kieresztették ellene suhogóikat, de nem használt semmi, több évtized kellett annak, hogy lepadjon. Kezdve a trónustól le a legszerényebb tűzhelyig, mindenki költött, mindenütt szavaltak vagy felolvastak, a termekben, a csarnokokban, a kertekben, a lakomákon; a szegény clienseknek valóságos arany-idő volt ez; hallgatásuk és tapsaik jó vacsorákkal, ruházattal és holmi egyébvel jutalmaztattak meg. Az oly tündökleni vágyók, kiktől nem telt ki semmi, drágán vásároltak magoknak költeményeket a szűk pénzü vers-faragóktól; mások, a kiknek erre módjuk nem volt, mindenütt tekercekkel jelentek meg a közhelyeken, s feltűnő járásuk-kelésök által igyekeztek figyelmet gerjeszteni. Méltó megismernünk, miképen satirizálja ki ezen csoda-bogarakat a szellemes Martial:

#### *Mamercushoz.*

Bár soha mit se szavalsz, költőnek látszani kívánsz;  
Légy, a mi lenni akarsz, csak soha mit se szavalj.

II. K. 88. Ep.

#### *Ligurinushoz.*

Hogy véled kiki retteg összejönni,  
Hogy bárhonnán előkerülsz, kerülnek,  
S körötted, Ligurin, sívár magány van,  
Vágnál tudni okát? Nagy verselő vagy.  
Kór ez, még pedig aggasztón veszélyes,  
Nem oly rettegető, ha veszi kölykét  
A tigris, nem a hév gyötörte kígyó,

Nem fél senki a skorpiótul úgy, mert  
 Oly sok kint, ki tud elviselni, kérlek ?  
 Rá kezded, ha ülök ; szavalsz, ha állok ;  
 Mindegy : fussak, akár ürülni térjek ;  
 Fördőt venni megyek, fülembé verselsz ;  
 A tóhoz szaladok, lehetlen úsznom ;  
 Asztalhoz sietek, elállod útam' ;  
 Venném a vacsorám', odább riasztasz ;  
 Fáradtan pihenek, kitúrsz helyemből. —  
 Mily nagy kárt okozol, kívánod tudni ?  
 Fél tőled kiki, bár szelid vagy, és jó.

### III. K. 44. Ep.

nem lehet csodálnunk, hogy ily temérdek verselő közül rövid időközben több oly jeles költő is emelkedett ki, kiknek művei mai nap is becsben tartatnak ; így : Seneca, a tragoedia-költő, Lucanus, Petronius, Silius Italicus, Valerius Flaccus, Turnus, Martialis, Statius, Sulpicia és Juvenalis.

Az itt elősorolt jelesek közül Senecáról és Petronius-ról annyiban külön is meg kell emlékeznünk, hogy ők gúnyoros műveket adtak ugyan, de versekkel elegyes prózában, az ugynevezett satira Menippeában.

*Seneca* sok elmésséggel és tréfával üz gúnyt a buta és kegyetlen Claudius Caesar földi istenítéséből és a mennyben istenné avattatásából, mit Apocolocintosisnak nevez.

*Petronius Satiricon* című nagy művének csak töredékeit birjuk, oly szép stylusban, mely méltán a latin irodalom aranykorára emlékezteti az olvasót ; de morált hiába keresnénk benne, mert ő nem a bűnöket ostorozza, hanem csak a bűnösök nevetségés oldalait gúnyolja ki. A benne szötszört apró költemények mind megannyi remekek. Megjegyzendő még, hogy a satura szót ő írta először *i*-vel, s nevezte el *satirá*-nak.

## IX.

A negyedik satiricus, kiről megemlékeznünk kötelességünk parancsolja, *Turnus*, egy szabados fia, ki tehetségei által a legmagasabb méltóságokra emelkedett ; ő egyéb dol-



gozatokon kívül, mint satira-költő is a rómaiaknál első rangu nevezetesség volt. Műveit, fájdalom! az idők irigysége elrabolta tőlünk, de hogy kitünőknek kellett lenniök, a régick megemlékezései nem hagynak fölötte kétkednünk. Satiráinak egyike a versírás dühét tárgyalta, mint Martial következő epigrammjából kitetszik :

A satirákhöz erős lélekkel járula Turnus;  
Mért kimélte Memor verseit? Öcscse vala.

XI. K. 10. Ep.

Fivére ugyanis, Memor, gyenge tragoedia-költő volt; erre czéloz a pentameter; irányának szépségét pedig eme másik epigrammban látjuk méltányoltatni:

*Caesiushoz.*

Jól ismered könyvecském, Caesiust,  
Sabini díszét bérczes Umbriának.  
Aulus barátom meghitt földiét;  
Add neki ezt, legyen sok dolga bár,  
Ha számtalan gond terhe nyomja is,  
Örömmel üdvözlendi versemet,  
Mert ő, miként Turnus szép műveit,  
Szeretve méltat s olvas engem is.  
Oh mily dics és hír száll nevemre majd,  
Oh mennyi tisztelővel gazdagitsz!  
Pitvar, piac, lak, utca, étterem  
Csak tőled zeng, ki egyhez küldetel,  
Olvastatol mégis mindenkitől.

VII. K. 97. Ep.

De Martiálnál még tekintélyesebb, mert jellemesb — tanúbizonyságunk is van a remek tollu *Rutiliusban* az ötödik századból, midőn Decius tartományi kormányzóról így szól:

Ez, ha csipős tollát dévaj satirára hegyezte,  
Turnus, akár Juvenál nem vala nála jelesb.

I. K. 603.

## X.

Az ötödik, ki satirákat írt, egy *Poëtria*.

*Sulpicia*, a patriciusi-rendből, *Calenusnak* a hitvese volt kivel tizenöt évet töltött a legboldogabb házasságban, míg-

nem a zsarnok Domitian Rómából a bölcsészeket mind kiűz-  
vén, a mivelt és tudós Calenusnak is számkivetésbe kellett tá-  
voznia; itt szakadt meg örökre az a földi mennyország, mely-  
nek üdvét Martiál oly melegen ecseteli :

Oh Calenus, az a tiz és öt édes  
Év, mit kegyyel az isten általélned  
Nőd, Sulpicia, lágy ölén megáldott !  
Oh gyöngy-perczei minden éjjelednek,  
Indusparti kövek jegyére méltók !  
Oh mily harcokat és közös tusákat  
Látott kis nyoszolyád s a pislogó mécs  
Mégkábultan a balzsam-illat-ártól !  
Három lustrumot éltél, oh Calenus !  
E szép korszak egészen a tied volt,  
S csak nős napjaid esnek számitásba,  
Melyekből ha kegyelme Atroposnak  
Esdésidre csak egyet adna vissza,  
Nestor négyszeres élteért nem adnád.

X. K. 38. Ep.

Sulpiciának összes műveiből csak egy satirát birunk,  
melyet Domitian ellen irt főntebb jelzett barbársága alkal-  
mából; abban is tanuságát találjuk férje iránti határtalan  
szerelmének. Stylusában korának legjobb íróival vetekedik.  
Egy másik nagyobb műve jambusokban a házaseletről szól,  
melyben a hűségnek és szemérmességnek hirdette magasztos  
igéit. Martiál ezen elveszett mű becsét következőleg magasz-  
talja :

Minden mátká, ki egy hü lelket óhajt,  
Csak Sulpicia műveit lapozza ;  
Minden férfi csak ő reá figyeljen,  
Ki egy nőnek akar halálíg élni.  
Ez nem festi dühét a colchi szűznek ;  
Nem zeng Atreus ádáz vértoráról ;  
Scylla s Byblis előtte pusztá agyrém.  
Ártatlan, szűzies, vidám s enyelgő,  
Igy oktat nemesen s hiven szeretnünk ;  
Kit ha kobza szerint itél akárki,

Nem fog nála találni senki jobbra,  
 Nem fog senki találni pajkosabbra.  
 Ilyennek hiszem én Numa szerelmét  
 A hűs szirtek alatt Egeriával.  
 Társnőd, vagy tanítód ha ez leendett,  
 Sapphó, ildomosabb, szemérmetsb léssz,  
 És a szikla-szívű Phaon ha véled  
 Őt meglátja, belé szeret bizonynyal.  
 Haszt'lan! mert ha Calenusát veszítné,  
 Sem mint Bacchus, akár Apollo hölgye,  
 Sem mint Zeus neje — élni nem kívánná.

X. K. 35. Ep.

## XI.

Elértünk végre Rómának utolsó satirikusához, a hatalmas *Decimus Junius Juvenalis*hoz, kinek nyolczvan évre terjedett hosszú életéről oly keveset tudunk, mint a minő bőven ismerjük a Horáczt és Persiusét.

Juvenal született Aquinumban Kr. u. 42-ben, Claudius uralkodásának második évében.

Ő egy szabadosnak volt édes vagy fogadott fia, ki gondos neveltetésben részesítette és szép örökséget hagyott rá, legalább is annyit, a mennyi egy bölcsnek tisztességes közép-szerüségéhez elegendő. Fiatalabb éveiben a szónoklati versenyeken aratott dicsőséget, csak később, érett férfi korában adta a satira-írásra magát, de műveit csak legbensőbb baráti körének mutatta be, kik elragadtatással buzditották őt a további működésre.

Évek hosszú sora alatt, a mint egymást váltották a zsarnok és kegyetlen fejedelmek, végre Adrián alatt, ki kezdetben kegyesnek és a költészet barátjának mutatta magát, elérkezettnek hitte az időt, hogy műveit közrebocsássa. A szokásos ünnepélyességgel tehát néhány felolvasást tartott, melyek oly tetszéssel találkoztak, s költői reputációját annyira megállapították, hogy rövid idő alatt művei számtalan példányban kezdtek a közönség kezén forogni. A jobb időkbe vetett bizalma azonban megcsalta őt, mert Adrián gyalázatos kegyencze

egy színész, *Antinoüs*, magára értette a VII. satirának 88—92. sorait, miket a költő a régen elhalt Paris nevű színészre írt, s megtorlásul kieszközölte a császárnál, hogy a tisztos aggasztán számkivetessék. Megtiszteltetés színe alatt tehát kineveztetett egy dalmata-hadtest tribunusává, melyet a birodalom legvégső határának őrzésére kellett vezényelnie Afrikába, hol nem sokára keserűségében meghalt.

Testalkatára nézve természetes és erős volt.

Sírköve, melyen rangja is fel van jegyezve, feltaláltatott s a nápolyi muzeumban őriztetik.

Irt 16 satirát s mint költő az *Ethicus* szép czímet nyerte.

Ezen sovány öletrajz nem elégíthet ki senkit, kedvelőit pedig annál kevésbbé, minthogy ellenesei jó hírnevét minden igaz ok nélkül elundokítani akarták, főképen a XVI és XVII-ik században a feslett erkölcsű francia udvar körében lélegző tudósok, különösen *Tarteron*, egyik fordítója. A legtöbben e pontot érintetlenül hagyják, vagy pedig az egykoru Martial három epigrammjából igyekeznek kideríteni költőnk jellemét, így legújabb időkben *Nisard* is, ki miután Martiált jobbnak tartja, mint a minőnek iratai után őt tartani feljogosítva vagyunk, természetes, hogy gyarló mértékével magát Juvenált is igen gyarlónak tünteti elő.

Martiált tekintélynek csak akkor vehetjük, ha irodalmi művek értékéről szól, de ha egyének erkölcsi becséről van szó, igen óvatosan kell fogadnunk adatait; hiszen szerinte Domitian valódi félisten, a gyalázatos Crispinus pedig Rómának egyik kiemelkedett nagysága lett volna.

Elfogadom tehát én is tájékozásul Martial három epigrammját, de magát Juvenált, ezen érdekes költőt és szigorú erkölcs-bírót, saját műve nyomán akarom megismertetni, mi bizonyára több valószínűséggel bír, mint bárminő tekintélynek indokolatlan ócsárlása vagy dicsérése.

Az első epigrammból, melyet a saturnaliák alkalmával kis kedveskedéssel meneszt hozzá Martial, kitűnik iránta való nagy figyelme:

Termesztésemből, Juvenál, remek ajku barátom,  
Farsangodra diót küldök ajándokul, im!

A mi gyümölcs még volt, a ledér lányoknak adá mind  
Kis kertecskémnek fajtalan öre, Priap.

VII. K. 91. Ep.

Az ilyen ajándékok, kicsinyek vagy nagyok, a rómaiaknál farsang idején a legszívesb indulatnak voltak kifejezései; látni való tehát, hogy Martial költönket tisztelte és szerette; hasonló vonzalmat kell feltételeznünk Juvenal részéről is iránta, mely annál mélyebb lehetett, minthogy egészen egyidősök voltak s még fiatal korukban támadott. Azon körülményből pedig, hogy Juvenált remek ajkunak nevezi, következtethetünk az epigramm keltének idejére is, mely Juvenal első férfi korára esik, mikor nemes szórakozásból a versenyeken általános figyelmet gerjesztett.

Az idő haladt; Martial mindinkább divatba jött; epigrammjainak egyik könyve a másikat érte, de azok annyira tele voltak hízélgésekkel, rondaságokkal, és személyének lealacsonyításával, hogy a szigorú Juvenal alig hagyhatta megrovás nélkül; nem is lehet egyebet gondolnunk, mint hogy bizalmas körben ejtett roszalásai kipárologtak, és a közönség nyelvére kerültek, mik Martiálnak is fülébe jutván, mint hiábavaló szófia ellen így fakad ki :

Gaz nyelv! még mire fogsz vetemedni, ha tenni merészled

Hogy Juvenálommal engemet összeveszits?

Bár hazudozz', Pyladest nem gyűlöli mégsem Orestes,  
Pirithoust Theseus fogja szeretni azért.

Nem sikerül a dicső Atrideket összekapatnod;

Sem Damont s Pythias; sem deli Léda fáját.

Mit kívánhatnék, rosz nyelv! ily érdemidért mást,

Hogy tedd azt, a mit tenni gyanítlak ugyis!

VII. K. 24. Ep.

Kitünik e sorokból, mily nagyrabecsülte barátjának jó véleményét; de az is, hogy oly gyöngédtelen ember előtt, mint ő volt, ily nagyrabecsültetést csak egy férfias jellem vihatott ki magának.

A harmadik epigramm már a két barát kései férfi-korából való Traján idejéből, mikor a szegény Martial reményeiben csalódottan visszament honába, Bilbilisbe, a Spanyol-

földre, hol néhány év mulva 61 éves korában meghalt. E végső megemlékezés így szól :

Mig tán nyugtalanul Suburra táján  
 Tévelygesz, Juvenál, a nagy zshivajban,  
 Vagy váltig taposod Diana halmát,  
 Mig rád izzad a tóga, és hütözöl  
 A dúsak küszöbén, vagy összevissza  
 A két Coeliuson lihegve futkossz :  
 Engem, Bilbilis, e vas- és aranyban  
 Gazdag föld, fogadott kebelébe, s anyyi  
 Év multán kicserélt vidéki pórrá.  
 Itt édes henye s munka közt műveljük  
 Boterdust és Plateát, — a Celtiberek  
 Így hijják darabosb nevéen e földet. —  
 Mély és fajtalan álmaimbul olykor  
 Még a harmadik óra sem riaszt fel,  
 S így most visszaadom magamnak untig,  
 Mit három-tized éven át viraszték.  
 A tógát alig ismerem, ha öltönyt  
 Kérek, megteszi bárminő lebernyeg.  
 Keltemkor lobog a közel harasztról  
 Gyűjtött rözse s vigan köszönt a tűzhely,  
 Mit pórnóm koronáz edényivel meg.  
 Aztán jó a vadász, de az kivel te  
 Elbujnál örömet a sűrűségben.  
 Gazdám, ifju legény, a pór-fúknak  
 Osz, s unszol letehetni nagy haját már —  
 Így kedves nekem élni, így kimúlni !

## XII. K. 18. Ep.

Mint ezen végső megemlékezésből látszik, két oly dolog impu-  
 táltatik benne költőnknek, melyeknek egyikét ő, u. m. az élős-  
 diséget, az emberi méltóság lealázásának tartotta; a másodi-  
 kat pedig, mint a természet elleni legundokabb fertelmet, a leg  
 causticusabb gúnnyal állította szégyenfára. De nem mozog a  
 lomb, ha a szél nem lengedez. Én is azt gyanitom, hogy költőnk  
 első fiatalságában, mielőtt még jóra-való ösztöne s ertetebb  
 gondolkozása benne a szilárd jellemet ki nem fejlesztették, se

jobb se rosszabb nem volt, mint körülötte mindenki, de éles szemei idejekorán felismerték az erény útját, s utálattal fordult el mindazon szörnyetagségtől, melyek a társadalom colossalis testét undok fekélyek gyanánt borították el. Aligha tévedek, midőn következő sorait lepezett önvallomásnak tekintem :

Hallom a mentegetőt »Mi is átestünk e hibákon  
Ifju korunkba'« — Legyen ; de elálltál, s jobbra okultál ;  
Fogd kurtára nagyon, ha mi rútat tenni merészelsz !  
Sok gyarlóságunk hulljon le a gyenge szakállal !

VIII. Sat. 162. s köv. v.

Igen ; Juvenál hamar kirántotta lábát azon bűzhödt pocsolyból, melybe bele talált lépni, míg Martiál egész életén át mint egy *Epicuri de grege porcus* nyakig benne hevert. Két ilyen ember között a barátság, melyre az egyik sokat, a másik semmit sem tartott, csak forma-szerinti lehetett, s bizonyára olyan is volt, mert mi-egyebet jelentsen az, hogy Juvenál egy hanggal sem emlékezik meg arról, a ki ötet háromszor megénekelte, holott tudjuk, hogy örök időktől fogva az ilyen ajándék viszon-kedveskedésre kötelez ? — közbevetőleg legyen mondva, ez a talány Virgil és Horác közöt is előfordul. — Mit tartunk továbbá az olyan bensőségről, mely meghittjét nem érdemesíti arra, hogy oly dolgainak titkába beavassa, mit több mások előtt nyílt szívvel kitár ? Tudjuk, hogy költőnk satiráit Domitian alatt kezdette írni, Martiál pedig Traján alatt hagyta oda Rómát, e szerint legkevesebb 16 — 18 év folyt le a nélkül, hogy Martiálnak csak sejtelve is lett volna a felől, hogy az ő *facundus* barátja egyszersmind *egregius* satiraköltő is ? Ha ez is barátság, akkor az olaj és víz összevegyítve szintén egy test.

A három epigrammból Juvenál kisebbítőinek okoskodása az ismert latin közmondás szerint oda megyen ki : *noscitur ex sociis*. Nisard is affélét következtet belőlök, hogy költőnk korántsem volt oly erényes élet-módjában, mint műveiben más helyen azonban Horácznál büszkébb lelkületűnek és erkölcsiben is valószínűleg tisztábbnak itéli. Én pedig úgy vélekedem, hogy Juvenál a fiatal-kori ismeretséget föntar-

totta ugyan, becsülte is Martial költői szép vénáját, de mint erkölcsileg alászállt embertől véggkép elidegenedett.

Hátra van még, hogy a *Clienteláról* szóljunk, a mennyiben Martial költönket az udvaroncok által lakott város-részekben, a nagy és a kis Coeliuson ide-oda futtatja, s hevült arcát tógája szegélyével legyezteti. Ezt ellenesei szintén kész pénz gyanánt fogadták, s a Martial *forsitan*ját egészen figyelmen kívül hagyták. Tarteron úgy vélekedik, hogy az a tóga rossz jelentőségű minőségére nézve; mire viszont azt felelhetjük, hogy az a tóga csak olyan volt, mint akármely más tisztességes emberé, habár egy *Cliens* izzadott is alatta, s maga a Clientela, Rómának egyik legrégibb institutiója, oly tisztességes állás volt, melyért senki sem szégyelhetette magát; sőt egész Róma a fejedelmen kívül csupa Cliensekből állott, azzal a különbséggel, hogy az előkelők még nagyobbaknak, a szegények pedig a gazdagoknak állottak tisztesség-tételi szolgáltatásban; amazok javakkal, ranggal, ezüsttel, arannyal halmozattak el; emezek pedig élelemmel, ruházattal s ügyeik előmozdításával gyámolítottak. Valószínű, hogy Juvenál is, noha nem volt reá szorulva, fiatal korában clienskedett, s képességet érezvén magában a közügynek hasznos szolgálatot tehetni, valamelyik nagy urnál keresett pártfogást, de látván mily impertinens módon bánnak ezek a dőzsölő fukarok a szegény művelt ifjakkal, odahagyta méltatlankodásukat, s félrevonultan, hol tiburi kis birtokán, hol Rómában élt nemes szenvedélyének, a múzsáknak. Ő ha patronusát nem is nevezi meg, se magáról nyílt vallomást nem tesz, ráismerhetünk a gazdag *Virróban*, s Virró egyik vendégében, költönkre, ama famosus lakomán, melyért ötödik satirájával fizetett. Nekem teljességgel úgy tetszik, hogy a következő versekben a szíjgömbös gyerek nem volt senki más, mint ő, a szabados fia :

De ki is oly pőre szegény, hogy  
Igy türjön kétszer, ha netán Hetruscus arany-dísz  
Horda piczinyke nyakán, vagy csak szíj-gömbje ha volt is?  
V. Sat. 163. köv. v.

Átrostálván tehát azon kevés adatot, melyekkel költönk felől birunk, nem találunk semmit, a mi szép hırnevére homályt



vethetne ; ellenben műveit áttanulmányozva, oly erényes férfit tanulunk benne ismerni, ki joggal illetékesnek érezhette magát századának romlottságával szembeszállani, s Rómának és az emberiségnek rabigába hajtását megboszúlni. Ő ezen nemes hivatása teljesítésében szintoly hű tolmács, mint maga a történelem, s oly megvesztegethetlen bíró, ki nem mond mást, mint a mit gondol és érez ; mindazt pedig azon magas ztos czélből, hogy mélyen sülyedt kortársaiban a *szép* és *jó* érzékét és a zsarnokság engesztelhetlen gyűlöletét feléleszsze.

A történelmet érintve, itt méltán adhatunk helyet abbeli kételyünknek : ha tarthatnánk-e feltétlenül igazaknak a Tacitus által előadott iszonynyal teljes cseményeket, ha Juvenal nem volna ? és viszont, ha nem kellene-e Juvenált félredobnunk, mint oly írót, ki képtelenségek túlzott rajzaival boszantja türelmünket és jó-hiszemünket, ha Tacitus jót nem állna érte ?

Juvenál satirikai jelleme a kiméletlen gúny és a lángoló harag, egy erős lélek kitartó ihlettségével párosulva. Az első jel z az azon nagyon ismert mondása : *Difficile est satiram non scribere* ; a másikat : *Facit indignatio versum* ; de a gúny és a harag nem zárja ki nála a jó indulatot, részvéttel viseltetni minden iránt, a mi részvétre méltó, valamint a legbölcsebb oktatásokat se, melyekben el van mondva minden, a mi hasznosat és okosat lehetett mondania nemcsak földieinek, ha nem mindenütt mindenkinek, főképen pedig a demoralisált nemzeteknek.

Ha vizsgáljuk, hogy természetes és jogosult volt-e Juvenálnak kemény hangja s nagy felháborodása, mi némely csendes vérü tudóstól színlettnek és mesterkéltnek tartatott, nem szükség egyebet tennünk, mint századának állami és társadalmi életén végigtekintenünk.

Juvenál tizenegy fejedelem alatt élt. Claudius és Nero korát már említettük. Galba, Otho és Vitellius alatt a leggyászosabb belvillongásoknak volt tanúja. Vespasianus alatt is csak zsarnokságot látott, habár szelidebb alakban, koronkint azonban szintoly kebellázító kegyetlenségektől megfertőztetve, mint akár Claudius vagy Nero idejében, a minő volt például Róma azon idétti legnemesebb fiának, a dicső *Helvidius*

*Priscus*nak kivégeztetése. Utána jött a derék Titus, de ennek két évi boldogító kormányja csak arra szolgált, hogy az ádáz lelkű Domitiánnak hosszú uralkodása annál nagyobb útalattal és dühvel töltsse el lelkét. Ily rettenetes állapotok iszonyai között élte át a tüzes és dús képzelmű ifjú fiatalságát; a komoly és erényes férfi középkorát; s a tapasztalt és szilárd hőles kezdődő öregségét; elképzelhetjük, minő kínos és mély benyomást tettek romlatlan kedélyére az örökös vérengzések mérgezések, árulások, számkivetések, a jók üldöztetése, a sílány kegyenczek mindenhatósága, a természet ellen fellázadt fajtalanság, a vallás profanáltatása, a közerkölesiség lábbal taposása, a szabad szónak és szellemnek elfojtása, a társadalmi és benső élet kötelékeinek felbomlása és mindazok a bűnök, visszaélésék és ferdeségek, melyeknek félszázadon át néma tanúja volt; ily draszticus behatások alatt nem volt szükség magát színlett haragra tüzelnie, forrott az keblében mint az izzó láva, s minél tovább volt elfojtva, annál erősebben tört ki, hogy a legégetőbb gúny- és sarcasmusban önthesse ki szertelen indignatióját. Juvenál valóban nem *invita*, hanem *urgente Minerva* írta halhatatlan műveit oly feddőző hangon, melyet a körülmények és a bűnök természete követelt.

Mint említve volt, költőnk későn kezdett az íráshoz körülbelől 45 éves korában, a férfi-kor teljes érettségével és erélyével; ennek tulajdonítandó, hogy kilencz, első satirái a legmesteriebbek úgy conceptióban, mint kivitelben. Ez az idő Domitian uralkodására esik, kinek meggyilkoltatásakor 54 éves volt. Benn van ezekben minden, a capitoliumtól kezdve a szegény költő padlás-szobájáig; valóságos codexei ezek az emberi gonoszságnak, becstelenségeknek és bolondságoknak. Karon ragadja az olvasót s beviszi magával a fejedelmi tanácsba, a nagyok termeibe, a *Bona Dea* szentélyébe, a nők öltöző termébe, háló-szobájukba, a fürdőkebe, a circusba, az áru-csarnokokba, a tanodákba, a játék-barlangokba, a bordélyba, a lebujaokba sat. Megismertet benünket a méregkeverőkkel, a kerítő anyákkal, a képmutató cynicusokkal, a nyegléllel, az okmány-hamisítókkal, az örökség hajhászókkal, a pazar terítékekkel, a büszke szegénységgel, a babonákkal, az ámitó papokkal, a fényűzéssel, az élősdiékkal, szóval a roppant

város ezernyi tarka üzelmeivel; kifürkész mindent, a mi tilos, rút, illetlen és neveltséges, s nemcsak az embereknek emeli le álarcaikat, hanem hogy jobban boszankodjunk, nevéssünk vagy elundorodjunk, pörére vetközteti magukat a dolgokat is a nélkül, hogy az érzékiséggel kaczerkodni legkevésbé is megengedné magának; ha a mai kor gyermeke ezen *nuditás*-okon megbotránkozik, jusson eszébe, hogy az a század hibája, nem a költőé, s hogy Juvenál a rómaiaknak írt, nem nekünk.

Későbbi művei, melyeket hajlott kora felé írt, Nerva és Traján idejében, már sokkal engeszteltebb hangnak, s inkább bölcselmi tartalmuak, de azért az életet nem veszi el szemei elől, s nem declamál pusztán a levegőbe; azonban tagadhatatlan, hogy azokban már kor-gyengülése nyilvánul.

Utolsó két satiráját Afrikában írta Adrian alatt, ki elég lelketlen volt egy ártatlan czélzás miatt rút szenvedélynek tárgyára, egy histrióra, a 78 éves aggastyánt számkivetéssel büntetni.

Juvenál *stylusa* merész, rohamos, tömött, mégis világos, és egészen eredeti; fiatalabb-kori satiráiban az Augustus aranyidejének színvonalán áll; a későbbiekben hangja bágyadtabb, előadása lazább s helylyel-közzel saját modorát fáradtan utánozza.

Soron volna most hozzá szólanunk ama nagy vitához, mely Európa tudósait századokon át foglalkodtatta, ha Juvenál volt-e nagyobb, vagy Horác a satira terén? Hálátlan és meddő erőlködés ezt eldönteni akarni, oly különböző e két egyéniség; az olvasó bizonyára azt fogja közölni a maga kedvesebb *classicus*ának tartani, a melyikkel érzése és gondolkozása rokoniabb. Szerintem e két felülmulhatlan költőre Virgilnek ama szép verse alkalmazható leghelyesebben: *Divisum imperium cum Jove Caesar habet*, annyira kitünő mindegyik a maga nemében.

## XII.

Ha már főntebb költőnket kora legerényesebb férfiai egyikének tartani pillanatig sem kételkedtünk, úgy kötelessé-

günk még műveiből néhány idézettel kimutatni azon jellemző vonásokat, ellentétben a ridegség és közömbösség vádjával, melyek reá, mint emberre és hazafira, a legkedvezőbb fényt vetik.

Igy: vallásossága frivolnak tetszik ugyan, mert az olympi család parázna üzelmeit ugyancsak tolla hegyére veszi, de másképen érez *Socrates istene* iránt, mely az övé is, midőn így szól:

Kérje imánk, hogy az ép testben ép elme lakozzék!

és másutt:

Bízd megítélését mindannak a Mennyeiekre,  
A mi nekünk illő s ügyeinkre előnyösen üdvös,  
Nékik az ember több, mint önmaga drága-magának.

S ismét másutt:

Vannak, kik mindent a Szerencse esélyire rónak,  
S kétlik, hogy magasabb intéző volna; időt s fényt  
Váltakozásaiban csak a természetre ruháznak,  
S így a szent oltárt érinteni mit se remegnek.

Hisz a lélek halhatatlanságában, mit következő versei tanu-  
itnak:

A sir Nemtőjét s a kimúltak néma hazáját,  
Charont és a Styx folyamának barna varangyit,  
És a ladik terhét mindennap ezernyi halottal  
A gyerekek se hiszik, ha benőtt már lágyja fejknek,  
Ám te ne kételkedj!

Hazafiság és szabadság-szeretete lelkesítik egész művén át; nem szűnik meg a régi római nagyság magasztos képét folyton szemünk elé állítani, és követendő példakul a köztársaság dicső férfaira mutatni; ott találjuk: Curiust, Camillust, Fabriciust, Paullust, Deciust, a Fabiusokat, a Scipiókat, Catót, Mariust, Cassiust, a Brutusokat, Cicerót, valamint korának legnagyobb embereit Thraseát és Helvidiust; míg a szabadság eltipróiról a legmegvetőbben emlékezik meg; így: Augustust, Antoniust és Lepidust ily gyönyörű társaságban mutatja be:

Földet, eget, tengert ki ne hordana össze dühében,  
Ha már Verres az orvra, Miló a zsványra haragszik,

Clodius a kurafit, Catilina gyalázza Cethegust,  
És Sullát elítéli *bitor három követője?*

Nerót meg így ajánlja :

Bösz zsarnoksága alatt mit  
Tett mást e fene szörny, mint sárba alázni személyét?  
Domitiánnak pedig, ki a Flaviusok törzséből származott, így  
hizelkedik :

A mikoron Flavius az utolsó, dült a vonagló  
Föld kerekén, s e *kopasz Nerónak* hódola Róma.

És végre ekképen jellemzi mindnyájukat :

Nincs szilajabb, mint a zsarnok füle ; szólj az esőről,  
Naphényről, vagy a hús kikeletről,— kétes az élted.

Humanus értezeit főségesen lehelli e sorokba :

Int-e szelid lélekre Rutil? Tanít-e, hogy igaz légy  
Kis botlások iránt? Jut-e olykor eszébe, hogy a rab  
Testben s lélekben hozzánk elemekre hasonló?

Es másutt ezen örökké emlékezetes szép versében :

Oltani egy éltet nem késhet senki eléggé!

De kemény és szigorú költőnk nemcsak humanus, hanem gyön-  
géd is volt annyira, hogy alig képzelhetünk oly elvadult ke-  
let, melyben következő sorai a legélénkebb viszhangra ne ta-  
lálnának :

Mily lágy szivet adott természet anyánk kebelünkbe,  
Szól szemünkben a könny, e legjobb része valónknak ;  
Ez sirnunk kénytet, ha *barátunk* védi hamis vád  
Ellen gyászban ügyét ; ha az *árva* idézteti gyámját  
Bőrre kifosztottan ; ha a *kisded*, melynek alakja  
Még nem jelzi nemét, könnyekben szinte elolvad.  
Összeszorúl szívünk, ha az *érett szüz hajadonnak*  
Hamvvedrét látjuk, vagy sirját a *csecsemőnek*.

Végre a polgári kötelességek érzetét, mint jó polgár maga is,  
így köti honfainak lelkére :

Légy bátor harcos, hív gyám, légy szent hitű bíró ;  
S bármikoron szólíttatnál kétséges ügyekben  
Tenni bizonytságot, maga a zsarnok Phalaris bár

Rettegtetne hamis tanuságra a szörnyü bikával:  
 Legfőbb bűnnek tartsd, lelked' feltenni a létért,  
 S életedért a lét okait véggépen elejtni!

Ime, ily magasztosan tudott Juvenál szép szelleme szíve gazdag forrásából meríteni!

Egészen véve satiráinak irodalmi becsét: befejezésül Nisardra hivatkozom, ki így szól: »Töröljétek ki a latin irodalomból Statius és Silius műveit, kérdem, ha a nyelv vesztett-e, vagy csak a szótár? Ellenben kísértsetek meg kitörülni, vagy csak megcsonkitani is Juvenál életteljes festményeit, s mondjátok meg, ha a latin nyelv lerótt-e a világnak egész tartozását? Én ugyan részemről nem hiszem.«

\* \* \*

Juvenálunkkal a klasszikai latin ó költészet harmadfél századon át ismét elnémult, a mikor Kr. u. az ötödik század elején Honorius császár alatt Ausonius-Claudianus- és Rutiliusban még egyszer fényesen lobbot vetett, s azzal mint a kifogyott mécs örökre kialudt.

II. Szám. Apáczai Csérei János Barczai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében Szabó Károly r. tagtól. 1872. 18 l.	Ara 10 kr.
III. Szám. Emlékbeszéd Bitnitz Lajos felett. Szabó Imre t. tagtól. 1872. 18 l.	10 kr.
IV. Szám. Az első magyar társadalmi regény. Székfoglaló Vadnai Károly l. tagtól. 1873. 64 l.	20 kr.
V. Szám. Emlékbeszéd Engel József felett. Finály Henrik l. tagtól. 1873. 16 l.	10 kr.
VI. Szám. A finn költészetéről, tekintettel a magyar ösköltészetre. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1873. 135 l.	40 kr.
VII. Szám. Emlékbeszéd Schleicher Ágost. külső l. tag felett. Riedl Szende l. tagtól. 1873. 16 l.	10 kr.
VIII. Szám. A nemzetiségi kérdés az araboknál. Dr. Goldziher Ignácztól 1873. 64 l.	30 kr.
IX. Szám. Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. Riedl Szende l. tagtól 1873. 12. l.	10 kr.
X. Szám. Adalékok Krim történetéhez. Gr. Kuun Géza l. tagtól. 1873. 52 l.	20 kr.
XI. Szám. Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. Riedl Szende l. tagtól 51 l.	20 kr.

### Negyedik kötet. 1873—1875.

I. Szám. Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvére, különös tekintettel a magyarra. Brassai Sámuel r. tagtól 1874. 151 l.	40 kr.
II. Szám. Bálinth Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt khálymik dana hangjegye. 1874. 32 l.	20 kr.
III. Szám. A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudományak mi ve ese hazánkban. Székfoglaló Bartal Antal l. tagtól 1874. 182. l.	40 kr.
IV. Szám. A határozott és határozatlan mondatról. Barna Ferdinánd l. tagtól 1874. 31 l.	20 kr.
V. Szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. Dr. Goldziher Ignácztól. 1874. 42 l.	20 kr.
VI. Szám. Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban 1874-ben tartott nemzetközi gyűléséről. Hunfalvy Pál r. tagtól. — II. A németországi philologok és tanfériak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről. Budenz József r. tagtól. 1875. 23 l.	15 kr.
VII. Szám. Az új szókról. Fogarasi János r. tagtól . . . . .	15 kr.
VIII. Szám. Az új magyar orthologia. Toldy Ferencz r. tagtól. 1875. 28 l.	15 kr.
IX. Szám. Az ik-es igékről. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 32 l.	15 kr.
X. Szám. A nyelvújításról. Szarvas Gábor l. tagtól. 1875. 25 lap.	15 kr.

### Ötödik kötet. 1875—1876.

I. Szám. Nyelvészkező hajlamok a magyar népnél. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 40 l.	25 kr.
II. Szám. A neo- és palaeologia ügyében. Brassai Sámuel r. tagtól. 1875. 48 l.	30 kr.
III. Szám. A hangsúlyról a magyar nyelvben. Barna Ferdinánd lev. tagtól. 1875. 48. l.	30 kr.
IV. Szám. Brassai Sámuel nyelvújítás. Ballagi Mór r. tagtól. 1876. 22 l.	15 kr.
V. Szám. Emlékbeszéd. Kriza János l. t. felett Szász Károly r. tagtól. 1876. 40 l.	25 kr.
VI. Szám. Művészet és nemzetiség. Bartalus István l. tagtól. 1876. 35 l.	20 kr.
VII. Szám. Aeschylus. Télfy Iván lev. tagtól. 1876. 141 l.	80 kr.

VIII. Szám. A mutató névmás hibás használata. Barna Ferdinánd 1. tagtól. 1876. 15 l.	10 kr.
IX. Szám. Nyelvtörténelmi tanulmányok a nyelvújításra nézve. Imre Sándor 1. tagtól 1876. 97. l.	60 kr.
X. Szám. Bérczy Károly emlékezete. Arany László 1. tagtól	10 kr.

**Hatodik kötet. 1876.**

I. Szám. A lány aspiraták kiejtéséről a zendben. Mayr Aurél- tól	10 kr.
II. Szám. A mandsuk szertartásos könyve. Bálint Gábortól	10 kr.

**A HELYES MAGYARSÁG ELVEI**

IRTA

PONORI TEWREWK EMIL.

**TARTALMA:**

I. A nyelv mivoltáról. II. Nyelvünk viszontagságáról. III. Idegen szavaink. IV. Nyelvérzék és népetymologia. V. Purismus. VI. Neologismus. VII. Mondattan. VIII. A fordításról. IX. A helyes magyarság elvei.

**Ára 50 kr.**

**A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen  
és hibás szólások bírálata,**

tekintettel

az újítás helyes módjára.

Irta

**Imre Sándor,**

a magy. tud. Akadémia 1. tagja.

**TARTALOM:**

Bevezetés. — I. Hangtani újítások. — II. Szóragozás. — III. Szóképzés. —  
IV. Szófüzés. — V. Stíl.

**Ára 1 frt.**

Budapest, 1877. Nyomatott az Athenaeum r. társ. nyomdájában.